

Леся Ковалишин

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ О. КАНДИБИ-ОЛЬЖИЧА НА ТЕРНОПЛЬЩИНІ

Тернопільський національний педагогічний університет
ім. Володимира Гнатюка

Серед учених-археологів О.Кандиба-Ольжич є одним з найменш знаних на території нашого краю та за його межами, хоча власне він був першим фаховим археологом-українцем, який вивчав трипільську культуру на заході України і показав її у всьому багатстві та складності історичного розвитку.

Написання цієї статті вимагало залучення широкого кола джерел, головний масив яких зберігається у бібліотеці Наукового товариства ім. Т. Шевченка [1, 2] та в Центральному державному історичному архіві у м. Львові [3, 4]. Глобальне вивчення проблеми розпочалося у 90-х роках ХХ століття. У цей період виходять праці Л. Винара [5], Т. Мовші [6], Д. Павлова [7, 8], М. Сохацького [9], В. Луцишина [10], Ф. Полянського [11], О. Олійника [12], які мають загальний характер або описують окремі регіони археологічних досліджень О. Кандиби-Ольжича. Саме тому, тема заслуговує на більш глибоке наукове дослідження.

Мета цієї статті базується на тому, щоби, виходячи з актуальності теми, на основі об'єктивності аналізу показати та оцінити археологічну діяльність О. Кандиби-Ольжича. Завдання полягає в тому, щоб дослідити та визначити місце і роль археологічних досліджень ученого-археолога для становлення історичної науки нашого краю.

Важливим, на нашу думку, і багато в чому визначним етапом біографії О.Кандиби-Ольжича була співпраця з музеєм Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Львові у 1928-1929 рр. Підтвердженням цього є лист вченого до Я. Пастернака, який очолював музей 1928 р.: «За порадою професора Строцького звертаюся до Вас з великим проханням, бо тема моєї дисертації «Мальована галицька кераміка», відношення її до сусідніх культур, я хотів би перестудіювати відповідні збірки Галичини» [3]. Заклад також виступав меценатом молодих археологів та істориків. Саме тому, за дорученням музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка, О. Кандиба-Ольжич здійснив наукові поїздки територією

Поділля, щоб, як пише Я. Пастернак: «особисто ознайомитися з теперішніми праісторичними матеріалами, зокрема з трипільською мальованою керамікою» [5].

За джерельними даними, у 1928-1929 рр. О. Кандиба-Ольжич працював у двох повітах Західного Поділля – Борщівському і Заліщинському, де оглядав залишки трипільських поселень, виявленні переважно Ю. Полянським у 20-х роках. Він аналізує археологічні розвідки цих околиць і проводить пробні розкопки, основну увагу звертає на збереження пам'яток, яким загрожувало знищення.

Найдокладніші розкопки проводив О. Кандиба-Ольжич у величезній підземній печері «Вертеба» в Більче-Золотому (Борщів). Попередньо цю печеру досліджували А. Кірков (1876-1878), Г. Оссовський (1889-1892), В. Деметрикевич (1898-1904, 1907), Я. Чекановський (1914), К. Журовський, які виявили у багатьох місцях сліди вогнищ, уламки глиняного посуду і цілі посудини з розписом, кістки тварин та підземні трипільські поховання.

О. Кандиба-Ольжич провів свої розкопки у не досліджених археологами місцях: у так званій «малій залі». Він використовував найбільш відповідний для цього стратиграфічний метод, який давав йому змогу вести хронологію знахідок та встановити історію заселення печери, оскільки досліджувалися культурні прошарки в мулі на дні «Вертеби».

Несподіваною знахідкою вченого була велика кількість людських кісток у найвищому культурному шарі «великої брами». Вони були розташовані непослідовно, як і все інше, перемішані з черепами, брилами каменю. «Можливо, – як зазначав О. Кандиба-Ольжич, – ми маємо перед собою жертви катастрофи або ворожого наскоку. Бракує і дарів... Найочевидніше, що в печеру сходили люди лише з великої нужди (у ній і холодно, і вогко, і низько), збирались у великій кількості, можливо, цілим селом, але недовго. Відомо, що в Більче-Золотому відкрито в поміщицькому парку наземне трипільське селище, кераміка якого, ідентична з печерою» [1]. Ця згадка автора вказує на те, що трипільське поселення було в Більче-Золотому справді тільки на поверхні, а печера «Вертеба» – призначена для поховань та притулку під час небезпеки, і не тільки в трипільські часи, а й пізніше, бо в ній знайдено також римські монети IV ст., доби великого переселення народів. А коли візьмемо до уваги хронологію трипільських пам'яток у Більче-Золотому

(енеоліт 2500-1800 рр. до н. е.), то зможемо побачити, що згаданий ворожий набіг могли вчинити тільки сілецькі племена зі шнурової кераміки, які у збройному поході на західноукраїнські землі вздовж Дністра дісталися аж до Борщівщини.

За словами О. Кандиби-Ольжича, «вартість здобутого в печері Вертеби матеріалу полягає в тому, що встановлено його стратиграфією, яка дала змогу поділити старші (раніші) знахідки щодо часу» [1]. Таким чином, О. Кандиба-Ольжич за результатами своїх досліджень приходиться до висновку, що трипільська культура є автохтонною (місцевою культурою), і тим самим відкидає твердження В. Городцової і В. Щербаківського про короткотривалість перебування тут трипільських племен і їх прихід в Україну з Ірану через Малу Азію.

Крім детальних досліджень у «Вертебі», О. Кандиба-Ольжич провів пробні розкопки в с. Ланівці Борщівського району в урочищах «Лаканці» і «Зайчисько». На основі зібраного матеріалу в урочищі «Лаканці» він відкрив нову трипільську пам'ятку, а в урочищі «Зайчисько» розкопав три поселення трипільської культури: два у 1928 р. і одне 1929 р. [11].

На цій території вчений зібрав чимало шматків перепаленої глини, фрагментів керамічного посуду, крем'яних наконечників, простежив сліди походження глинобитних шматків [11].

Аналізуючи археологічні дослідження вченого, Ф. Полянський зазначає, що свою поїздку доктор О. Кандиба-Ольжич розпочинає із села Козачини. Там він натрапляє на сліди поселення часів Трипільля: фрагменти кераміки й обпалену глину, а сама пам'ятка знаходиться на північ 1,5 км від с. Козачини [11]. Подальші археологічні дослідження вчений проводить у с. Новосілка-Костюкова на Заліщанщині. На півночі села, на полях під назвами «Вікно» і «Петринське», як стверджує О. Олійник, археолог знайшов уламки глиняних посудин трипільської культури та культур фракійського гольштату [12].

Велику наукову цінність мають також археологічні дослідження на території цегельні у Заліщиках. Тут у 1927 р. Ю. Полянський відкрив велике трипільське поселення [2] (сьогодні воно зруйноване кар'єром цегельного заводу). Саме тому, в 1928 р. О. Кандиба-Ольжич в кар'єрі цегельні проводить розкопки, де знаходить черепки мальованих посудин, урни із попелом, а також крем'яні вироби. Під час робіт у західній частині цегельні робітники відкрили і частково зруйнували дві культурні ями. Їх

досліджував О. Кандиба-Ольжич: «У першій ямі... я викопав уламки глиняної обмазки, кам'яні плити з слідами сажі і вугілля, тваринні кістки, уламки мальованої кераміки, цілу глиняну посудину на масивній ніжці, багато крем'яних відщепів, уламок кам'яної сокири. У другій ямі... я знайшов численні фрагменти посудин, черепашки, кістки тварин, крем'яні вироби і цілу кам'яну сокиру» [1]. Мальована кераміка трипільського селища у Заліщиках, зібрана О. Кандибою-Ольжичем, була двояка. Одні посудини, як зазначає М. Сохаський, оздоблені чорною і червоною фарбами або одною із них на білому тлі [9], а другі, за твердженнями О. Олійника, орнаментовані чорною і білою фарбами на червоному фоні [12].

Одже, під час розкопок у Заліщицькому та Борщівському повітах О. Кандиба-Ольжич одержав важливий матеріал для розробки класифікації мальованої кераміки та запропонував нову періодизацію трипільських пам'яток.

Усі віднайдені під час роботи матеріали О. Кандиба-Ольжич передав до археологічного відділу музею НТШ у Львові. На своєрідні підсумки результатів розвідок О. Кандиби-Ольжича натрапляємо в листі до батька, датованому 2 серпня 1928 р.: «Роботу свою по музеям я вже скінчив. Маю єдину в своєму роді збірку кераміки з більшості селищ Галичини. Ніхто такої немає.

Зустрічався з тутешнім професором університету Козловським. Показалося, що він знає багато менше, ніж я, в мальованій кераміці теоретично і практично. Наприклад, по його власному музеї водив його я! Відкрив йому очі (на свою голову) на багато рідких примірників, що про них він не підозрював. Я дійсно знайшов тут дещо великої наукової ваги» [4].

На основі своїх археологічних робіт О. Кандиба-Ольжич видає дослідницьку працю в декількох наукових публікаціях, які друкуються на чеській, англійській та німецькій мовах. Серед них першою слід назвати працю «Перегляд поглядів на мальовану неолітичну кераміку», в якій вчений подав критичний аналіз різних гіпотез трипільської культури та огляд наукової літератури з проблематики, яка стосується трипільської культури. Розвідки «Розкопки в Галичині 1928 р.» і «Галицька мальована кераміка» відносяться до його археологічних знахідок в 1928 р. на території нашого краю. У цих працях автор охарактеризував галицьку неолітичну кераміку та подав її класифікацію. Ці три наукові розвідки

переплітаються з тематикою його дисертаційного дослідження.

Більш широкою є праця «Kamenne nastrojeneoliticke maliovana keramika Halicii» (Давня неолітична мальована кераміка Галичини), метою якої був аналіз кам'яного знаряддя трипільських племен у Галичині. Досягненню мети слугувало студіювання археологічних збірок музеїв Львова і Кракова, де вчений описав 74 екземпляри кам'яного та 36 керамічного знарядь і поділів їх за призначенням на 20 груп. Після детального технологічного аналізу всього матеріалу О. Кандиба-Ольжич дійшов до висновку, що кам'яна індустрія трипільських племен тісно пов'язана з виробництвом центральноєвропейського круга валикової кераміки, а форми й орнамент давньої трипільської кераміки мають свої численні аналоги в неоліті Подунав'я.

Протягом 1928-1929 рр. О. Кандиба-Ольжич здійснив наукові поїздки до Кракова і Львова, де досліджував у польських і українських музеях пам'ятки трипільської культури. У Львові це були Український національний музей НТШ, а також з польських музеїв Дідушинських та музею Любомирських у м. Львові, в м. Кракові – колекція Ягелонського університету [10].

Безперечно, О. Кандиба-Ольжич є видатною постаттю української науки. Завдяки своїм науковим публікаціям, популяризації археологічних матеріалів Східної Галичини та результатам досліджень учений-археолог зумів певним чином популяризувати трипільську культуру на території нашого краю.

Література

1. Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі в р.р. 1928-1929 // Записки НТШ. – Львів, 1937. – Т. CLIV. – С. 1-14.
2. Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини // Записки НТШ. – Львів, 1928. – Т. CLIV. – С. 9-30.
3. Лист О. Кандиби-Ольжича до Я. Пастернака від 29 червня 1928 р. // Центральний державний історичний архів у м. Львові, ф. 309 (НТШ), оп. 1, спр. 2403, арк.62-63.
4. Лист О. Кандиби-Ольжича до батька від 2 серпня 1928 р. // Центральний державний історичний архів у м. Львові, ф. 309 (НТШ), оп. 1, спр. 976, арк. 126.
5. Винар Л. Наукова діяльність д-ра О. Кандиби: Пам'яті д-ра О. Кандиби-Ольжича // Український історик. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1994. – № 1. – 4. – С. 49-74.

6. Мовша Т. Олег Кандиба (Ольжич) (1907 – 1944) – археолог // Археологія. – 1994. – № 4. – С. 146-148.
7. Павлів Д. Археолог Олег Кандиба // Універсум. – 1994. – № 7–8. – С. 23-27.
8. Павлів Д. Археолог О. Кандиба-Ольжич // Волино-Подільські археологічні студії: Пам'яті О. Кандиби. – Львів, 2000. – Вип. 2. – С. 21.
9. Сохацький М. Археологічні розкопки Олега Кандиби на Тернопільщині та їх наукове значення // Спадщина О. Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України: Збірник матеріалів Міжнародної національної конференції. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С. 88-91.
10. Луцишин В. Становлення Олега Кандиби-Ольжича як археолога // Спадщина О. Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України: Збірник матеріалів Міжнародної національної конференції. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С. 85-88.
11. Полянський Ф. Слідами О. Кандиби на Борщівщині // Спадщина О. Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України: Збірник матеріалів Міжнародної національної конференції. – Тернопіль ТДПУ, 1999. – С. 103-107.
12. Олійник О. Археологічні дослідження О. Кандиби на Залішанщині // Спадщина О. Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України: Збірник матеріалів Міжнародної наукової студентської конференції, травень, 1997/ За заг. ред. проф. Алексієвця М.М. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С. 92-94.

